

ARHIVI – SKRITI ZAKLADI IZ MURSKÉ SOBOTE

ARCHIVES – HIDDEN TREASURES FROM MURSKA SOBOTA

Joc Triglav

1 UVOD

V prejšnji številki Geodetskega vestnika je bil objavljen članek o slovenskih arhivih in njihovih zakladnicah spomina (Triglav, 2015). Tokrat bomo kot povsem nenadejano nadaljevanje tega članka predstavili le nekaj zanimivih arhivskih primerkov, ki smo jih odkrili med pospravljanjem arhiva območne geodetske uprave Murska Sobota. Naša geodetska uprava namreč zaradi odpovedi najemnega razmerja za sedanje poslovne prostore v Slomškovi ulici 19 v Murski Soboti že od pomladi intenzivno izvaja različne pripravljalne dejavnosti pred selitvijo v nove poslovne prostore v začetku jeseni.

Ena od ključnih aktivnosti pred selitvijo je pospravljanje in urejanje arhivskih gradiv. To je obsežna ter vsebinsko in logistično zelo zahtevna naloga, ki jo mora organizirano s skupnimi močmi ter z natančno opredeljenimi pravili in nalogami izvajati celoten kolektiv. Vendar to ni tema tega članka, temveč se bomo na kratko posvetili le opisu nekaterih presenetljivih najdb, ki smo jih odkrili med pospravljanjem arhiva. S ščepcem humorja bi jih lahko imenovali kar izkopanine, kajti bile so »zakopane« globoko v težje dostopnih delih arhiva. Poglejmo brez nepotrebnega odlašanja nekaj zanimivosti, ki smo jih odkrili.

2 SKRITI ZAKLADI

2.1 Zaklad iz leta 1860

Na podstrešju stavbe v Slomškovi ulici 19 v Murski Soboti ima (op. p.: med branjem tega članka je dejansko pravičen izraz »je imela«) geodetska uprava del zemljiškokatastrskega arhiva trajne narave, ki ne zahteva dnevnega vpogledovanja. Med temi gradivi so bili dolga desetletja prav na vrhu visokih lesenih omar zloženi zvitki raznih prerisov delov starih zemljiškokatastrskih načrtov ali zemljiškoknjiznih map. Kar nerodno mi je, ampak priznam, da se v dobrih treh desetletjih dela na geodetski upravi sam teh zvitkov nisem niti dotaknil, kaj šele, da bi pogledal, kaj je v njih. Tam, na najbolj odročnem kraju v arhivu, so bili odloženi iz preprostega razloga, ker jih ni pri delu nihče več potreboval.

Izkazalo se je, da je pod prerisi na paus papirju ležal tudi hudo zaprašen zvitek porumenelega platna. Že na prvi pogled me je navzven spominjal na užaljenega gospoda, ki mora svoje cenjeno platno stiskati k zidu pod vsemi tistimi tankimi rolami pomečkanega in natrganega pausa. Gosta pajčevina, ki je ovijala

zvitke, je kazala, da nepremično leži tam že zelo dolgo. Kot tak je takoj pritegnil mojo pozornost. Splezal sem višje in postopoma previdno zložil z omare na tla vse krhke zvitke pausa in nato še ta zvitke platna. Zvezan je bil z vrstico, sam pa sem komaj čakal, da ga razvijem in pogledam, kaj je v njem. Z metlico sem najprej odstranil gosto pajčevino in prah z zunanje strani, nato še vrstico in ga počasi razgrnil.

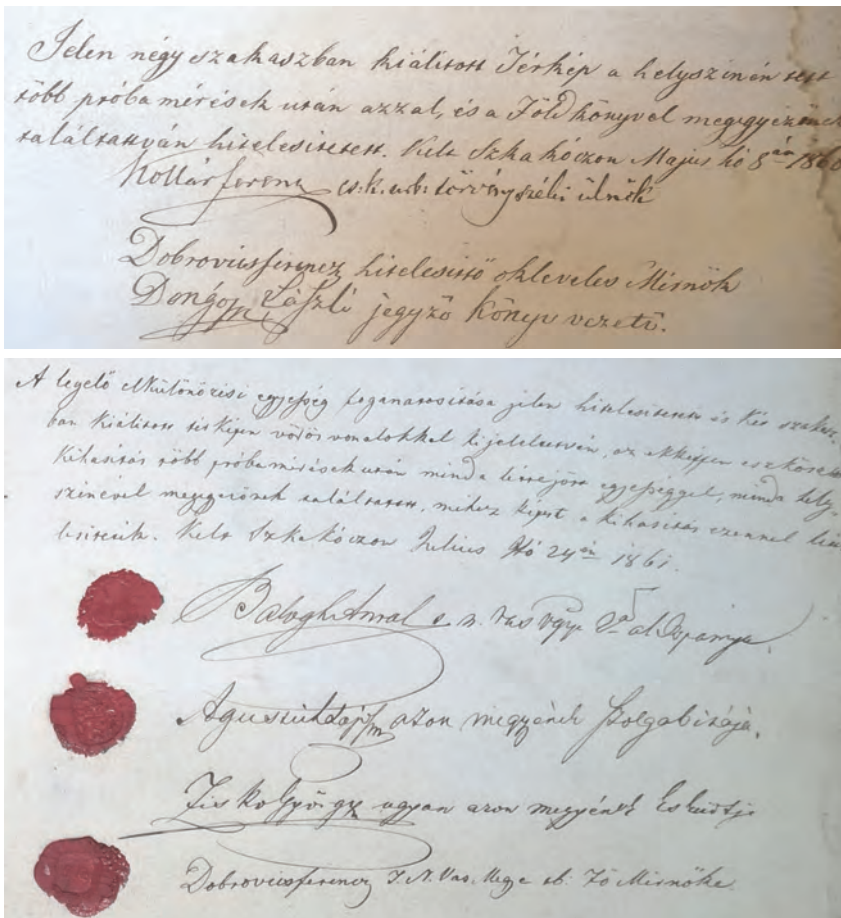
Najprej mi je vzelo sapo in takoj zatem mi je zaigralo srce! Pred očmi se mi je v prahu z vso svojo patino razgrnil list na platno lepljenega ročno izdelanega načrta prve izmere katastrske občine Skakovci, na katerem so bili v gornjem desnem delu odtisnjeni trije rdeči pečati v vosku in besedilo s podpisi (slika 1).

Slika 1: Detajlni list katastrskega načrta prve izmere katastrske občine Skakovci iz let 1860–1861 (vir: arhiv OGU Murska Sobota, 2015).

Pod imenom katastrske občine Skakocz je izpisana številka 1857, v besedilu pa datum iz leta 1861. Besedilo je zapisano v madžarskem jeziku. Pod tem načrtom sta bila v zvitku še dva lista katastrskega načrta in na enem od njiju je bil prav tako zapisan tekst z datumom iz leta 1860. Glede na datume na načrtih je očitno, da so nastali med prvo zemljiškokatastrsko izmero Prekmurja. Znano dejstvo je, da se je prva sistematična zemljiškokatastrska izmera za to območje izvajala med letoma 1856 in 1865. Prekmurje namreč ni bilo, tako kot preostala območja današnje Slovenije, zajeto v zemljiškokatastrska merjenja franciscejskega katastra v dvajsetih letih 19. stoletja, temveč se je prva izmera začela šele po letu 1856, potem ko je bila s cesarskima patentoma z dne 20. in 31. 10. 1850 razglašena uvedba stabilnega katastra v takratnem ogrskem delu države in izdana navodila za izvedbo katastrske izmere (Triglav, 2009).

Besedila na načrtih (slika 2) mi seveda niso dala miru. Ker jih nisem razumel, sem se za pomoč pri prevodu obrnil na sodelavko ter Pomurski muzej in njihove znanstvene sodelavce. Prevod po besedah sodelujočih ni bil enostavno opravilo, ker je besedilo napisano v precej arhaični madžarščini in je pisava ponekod težko berljiva.

Slika 2: Izrez besedil, zapisanih na listih katastrskih načrtov prve izmere katastrske občine Skakocvi iz let 1860–1861 (vir: Arhiv OGU Murska Sobota, 2015).

Prevoda besedil, prikazanih v sliki 2, sta:

Pričujoči zemljevid, izstavljen (narisan) v štirih izvodih (op. prev.: ali delih – dobessedni prevod je v fazah), je bil na licu mesta večkrat preverjen in se je ugotovilo, da je z zemljiško knjigo istoveten.

V Skakovcih, dne 8. maja 1860

Kollár Ferencz, cesarsko-kraljevi sodni porotnik

Dobrovics Ferencz, overovitelj, diplomirani inženir

Dongo...? László, notar, zapisnikar (op. prev.: lahko tudi matičar)

Izstavljen zemljevid v dveh izvodih overovlja sporazum o razmejitvi pašnika, na katerem je razmejitev označena z rdečo črto. Razmejitev je bila večkrat preverjena, in se je ugotovilo, da je istovetna tako s predlaganim sporazumom kot z izmero na kraju samem, na podlagi česar bomo razmejitev vnesli (op. prev.: na načrt).

V Skakovcih, dne 24. julija 1861

Balogh Antal?, Spoštljivi podžupan Plemenite Železne Županije

Agusztich Lajos, pomočnik okrajnega glavarja iste županije (se pravi Železne)

Zisko Györgi, porotnik iste županije

Dobrovics Ferencz, diplomirani geodet

Najdeni listi načrtov prve izmere katastrske občine Skakovci so zloženi v mapo in po vsej površini ploskovno enakomerno obteženi. Po dolgem obdobju zvitega in v pajčevino zapredenega ždenja v odročnem kotu arhiva bodo postopoma pripravljene, da nam »zravnano« ponudijo vpogled v del preteklosti kraja Skakovci, ki je zarisana na njih. Odgovori na številna vprašanja o tistem času, ki se človeku porajajo ob pogledu na načrte, pa bodo ostali zaviti v tančico skrivnosti.

2.2 Zakladi z začetka 20. stoletja

Med zakladi, ki smo jih odkrili med pospravljanjem po skritih kotih arhiva, moramo omeniti primerke geodetske in katastrske strokovne ter zakonodajne literature. Stare knjige v nemškem in srbskem jeziku navzven sicer delujejo zelo zdelano, njihova vezava je delno poškodovana, platnice pa polomljene. Ampak njihove notranje strani so dobro ohranjene, če odmislimo porumenelost papirja. In notranjost knjig je tista, ki je zanimiva in pomembna, tista, ki ponuja vsebino. Platnice in vezavo bo skrbno in primerno lahko dopolnil knjigovez. Glede na leto izdaje navajam le nekaj naslovov knjig (slika 3), ki smo jih našli:

- Postopkovna navodila za izvajanje geodetskih del, izdano na Dunaju leta 1907,
- Zbirka zemljiškokatastrskih in davčnih zakonov ter predpisov, izdano na Dunaju leta 1912,
- Osnove diferencialnega in integralnega računa, izdano v Berlinu leta 1919,
- Osnove diferencialnega računa, izdano v Hannoveru leta 1921,
- Priročnik in učbenik za nižjo geodezijo, v treh delih, izdano na Dunaju leta 1921,
- Pravilnik o katastrskem merjenju, II. in III. del, izdano v Beogradu leta 1930,
- Opis mejne linije med Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev ter Madžarsko, izdano v Beogradu leta 1933.

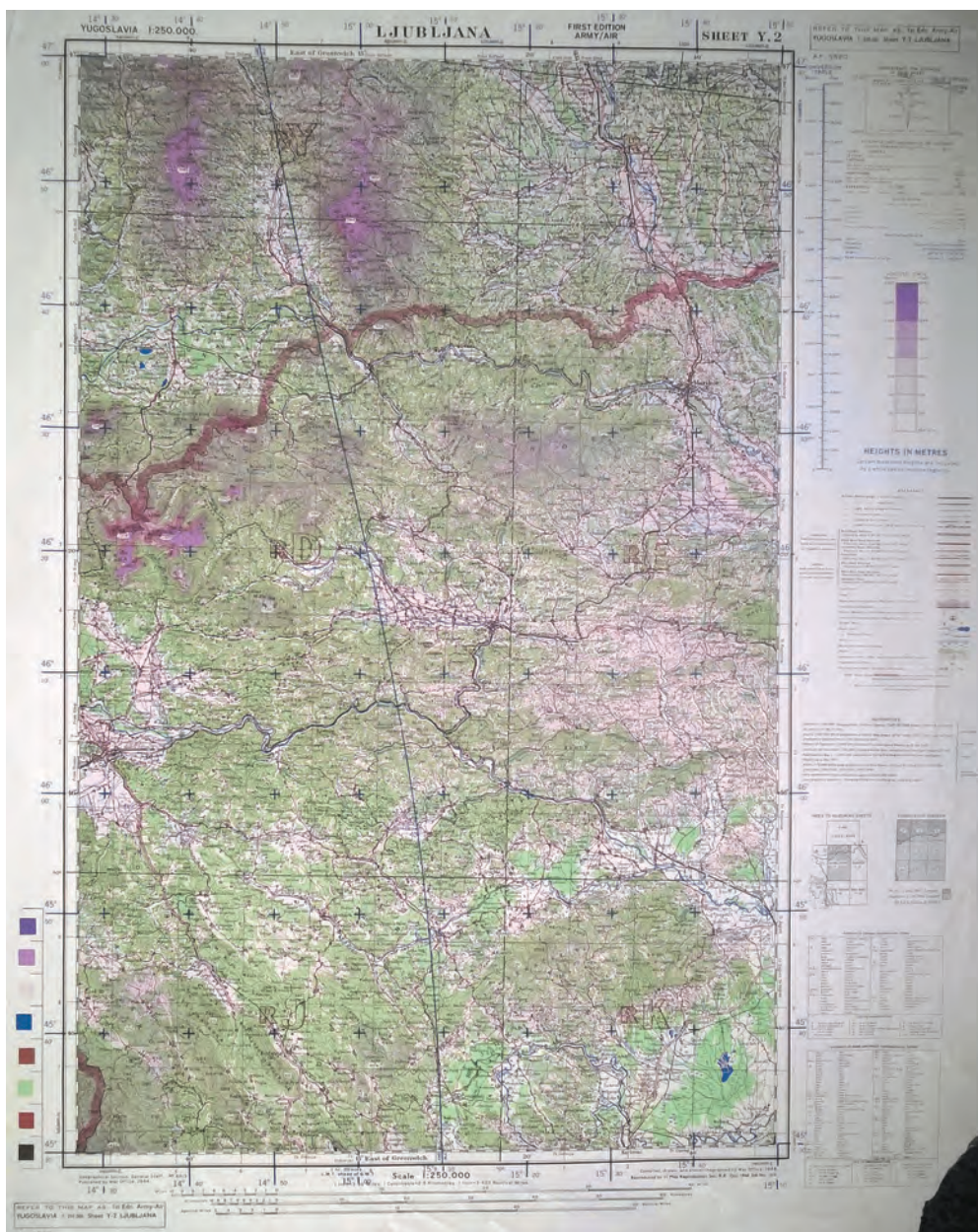

Slika 3: Naslovne strani nekaterih strokovnih knjig, najdenih v skritih kotičkih arhiva (vir: Arhiv OGU Murska Sobota, 2015).

Čeprav so te knjige dolga desetletja pozabljene delale družbo le osamljenim pajkom v kotu arhiva, so prav to primerki geodetske strokovne in zakonodajne literature, ki vsekakor spadajo tudi v digitalno spletno zbirko geodetske stroke (Triglav, 2006 in 2013). Upam, da bomo nekoč s skupnimi močmi vseh vej slovenske geodetske službe zmogli ta korak, ki nam bo vsem omogočil enostaven in pregledno urejen digitalni vpogled v zgodovino geodetske stroke na Slovenskem.

2.3 Zaklad iz leta 1944

Tretjo presenetljivo najdbo smo odkrili v enem od predalov pod naslovom »Razne karte in načrti«, kjer smo imeli shranjene načrte in karte zelo različnih meril iz različnih obdobj po 2. svetovni vojni. Med pospravljanjem teh predalov se je pojavila karta z imenom Ljubljana Sheet Y.2, ki je že na prvi pogled vzbujala pozornost (slika 4). Opisi so namreč v angleškem jeziku, na vrhni strani karte je na levi strani nad okvirjem viden napis Yugoslavia 1: 250.000, na desni strani pa First Edition Army/Air. V spodnjem izvenokvirnem delu lahko preberemo, da je karto oktobra 1944 izdelal geografski oddelek vojnega ministrstva (angl. Geographic Section, War Office). To je torej prva izdaja vojaške letalske karte iz 2. svetovne vojne. Iz zgodovine vemo, da je bil War Office ministrstvo v britanski vladi, več stoletij pristojno za vojaške zadeve (op. p.: leta 1964 je njegove naloge prevzelo britansko ministrstvo za obrambo), torej gre za britansko vojaško letalsko karto.

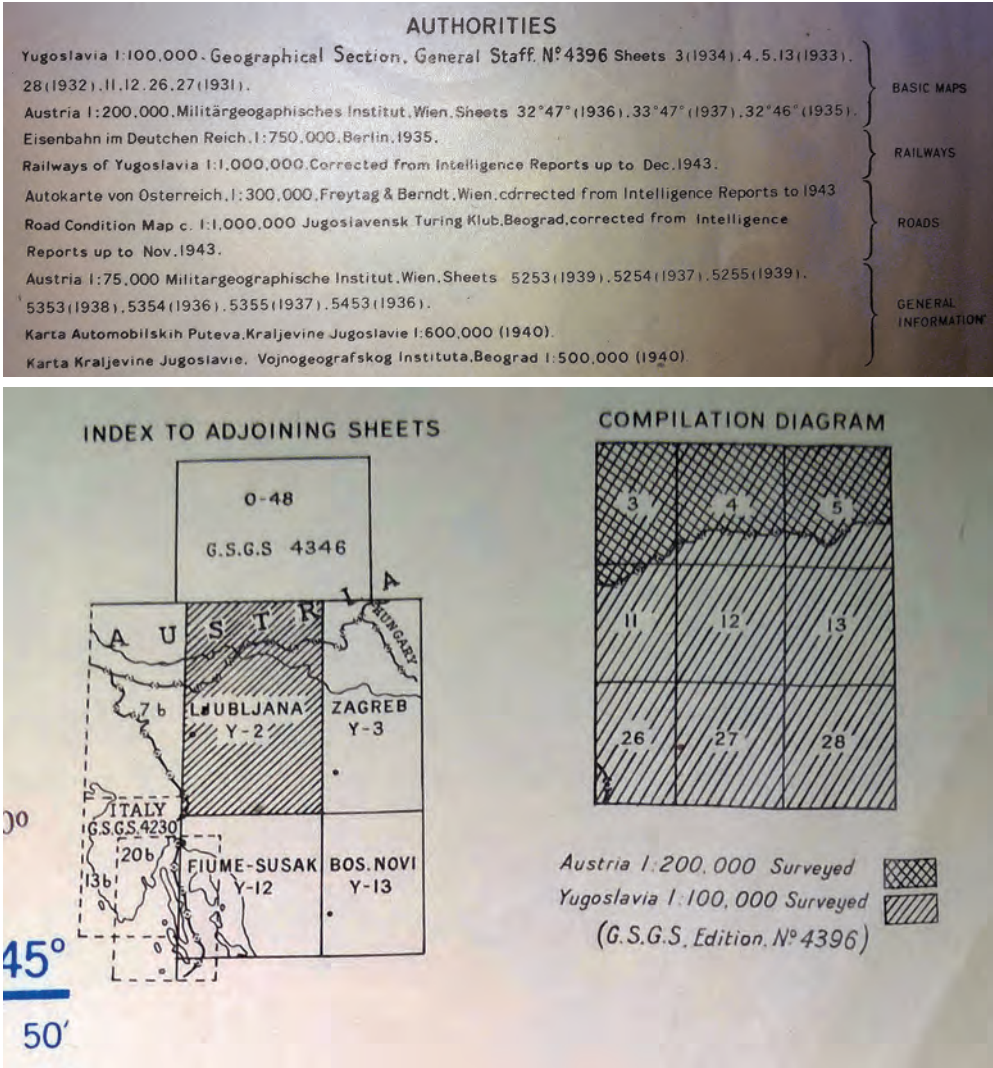

Slika 4: Prva izdaja vojaške letalske karte Ljubljana Sheet Y.2 iz 2. svetovne vojne. Izdelalo jo je britansko vojno ministrstvo oktobra 1944 (vir: Arhiv OGU Murska Sobota, 2015).

Ob pogledu nanjo je najprej zanimivo vprašanje, kako je vojaška letalska karta pristala v Murski Soboti, saj Prekmurje na tem listu ni prikazano. Kakšno pot je preletela, skozi katere vse roke je šla v vojni vihri, da si je našla mesto v enem od predalov arhiva naše geodetske uprave? Jo je mogoče kateremu od prekmurskih domačinov ali partizanov predal kateri od zavezniških pilotov ali navigatorjev letalskih posadk,

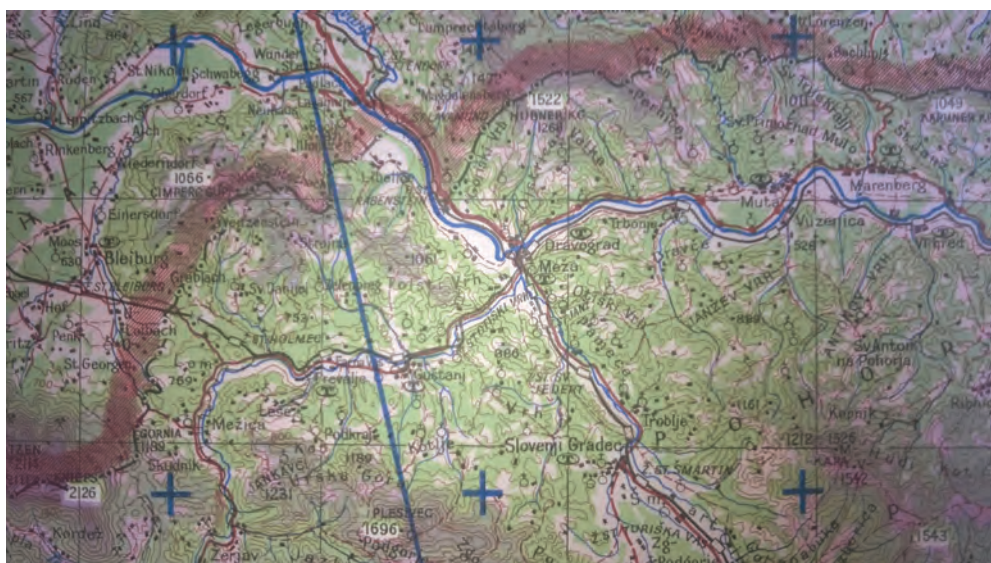
ki so bili med vojno sestreljeni nad Prekmurjem? Odgovor na to bo ostal skrivnost, neizpovedana zgodba pa lahko razvzema našo domišljijo v različne smeri.

Na karti je zanimiv tudi podatek o uporabljenih virih za njeno izdelavo in razdelitvi na detajlne liste (slika 5). Seveda je v sodobnem času uporabna le kot zanimivost, kajti kartografski in informacijski elementi kart se nenehno spreminjajo, zato je treba vojaško kartografsko gradivo stalno posodabljati, usklajevati, dopolnjevati in ga prilagajati zahtevam vojaške rabe.

Slika 5: Prikaz razdelitve britanske vojaške letalske karte iz leta 1944 na detajlne liste ter navedba kartografskih in obveščevalnih virov za njeno izdelavo (vir: Arhiv OGU Murska Sobota, 2015).

Kot zanimivost za konec opisa te najdbe pogledjmo поблиže, kako je na karti prikazano območje avtorju ljube rodne Koroške (slika 6).

Slika 6: Izrez iz vojaške letalske karte Ljubljana Sheet Y.2 za območje Koroške (vir: Arhiv OGU Murska Sobota, 2015).

2.4 Zaklad iz leta 1959

Za konec si pogledjmo še nazoren in tudi sicer zgovoren arhivski dokument iz leta 1959, ki je skupni poziv takratnih Geodetskega zavoda LRS in Geodetske uprave LRS lastnikom za zamejičenje zemljišč za potrebe aerofotogrametrične detaljne zemljiškokatastrske izmere zemljišč v šestnajstih katastrskih občinah vzhodnega dela Prekmurja.

Poziv (slika 7) je s svojimi slikami in besedilom dovolj zgovoren sam zase. Iz njega lahko na kratko povzamemo, da smo v Prekmurju že v petdesetih letih prejšnjega stoletja izvajali fotogrametrično zemljiškokatastrsko izmero. Predmet izmere so bile vse posestne meje, meje cestne in potne mreže, meje vodnih površin, meje objektov in zgradb ter meje katastrskih kultur. Lastniki in upravljavci zemljišč so bili po zakonu dolžni posestne meje svojih zemljišč zamejičiti z vidnimi mejniki iz naravnega ali umetnega kamna, izjemoma tudi z debelimi lesenimi količi. V pozivu so zapisana osnovna pravila za izvedbo zamejičenja. Ker je bila izmera fotogrametrična, je bilo treba okrog vsakega mejnika pripraviti trdno podlago kvadratne oblike in dimenzij najmanj 40 x 40 centimetrov, pobeljeno z apnom ali nasuto z belim peskom ali označeno s signalnimi kartoni bele barve. Vsak mejnik je moral biti s svojo belo ploskovno označbo viden iz zraka. Na začetek vsake parcele so morali lastniki v predpisani vsebini postaviti označevalne tablice z navedbo lastnika parcele, naslova in lastniškega deleža.

POZIV NA ZAMEJČENJE ZEMLJIŠČ

Skladno s predpisi Uredbe o zemljiškem katastru se bo izvajala detajlna izmera vseh zemljišč na območju katastrskih občin: TURNIŠČE, GOMILICA, MEDELICA, BREZOVICA, VEL in MALA POLANA, RADMOŽANCI, KAPČA, KOT, GABERJE, LAKOŠ, HOTIZA, ČRENŠOVCI, TRNJE, ŽIŽKI, LENDAVA

Izdelali vam bomo nove katastrske načrte - katastrske mape. Te meritve bomo izvršili po novem - aerofotogrametričnem načinu - to je s slikanjem zemljišč iz zraka. Izmera bo zajela vse meje:

- 1.) med posameznimi lastniki (posestne meje)

- 2.) komunikacij (ceste, ulice, pota, steze)
- 3.) vodnih površin (reke, jezera, potoki, močvirja)
- 4.) objektov (vodnjaki, jezovi, propusti, mostovi)
- 5.) vseh zgradb (hiše, hlevi, skednji itd.)
- 6.) kultur (nj. tr. pš. sd. vr. vg. gd.)

Po členu 14. Uredbe o zemljiškem katastru morajo lastniki v teh kat. občinah oziroma uživalci zemljišč in organi, ki imajo v upravi zemljišča (pravne osebe: n. pr. Jug. železnice, Drž. posestvo, Gozdne uprave, Cestne uprave, Obč. ljud. odbori, Kmetijske zadruge, Vodne skupnosti, ter drugi koristniki zemljišč splošnega ljudskega premoženja) zamejčiti z vidnimi mejniki iz naravnega ali umetnega kamna, izjemoma tudi z lesenimi koli vse posestne meje svojih zemljišč do **20. marca 1959**

Debelina kola ne sme biti spod 6 cm. Mejniki morajo biti ukopani tako, da gledajo najmanj 10 cm iz zemlje. Mejnike je treba ukopati na vogalih parcel (tromejnih) in na vseh ostalih prelomih vzdolž mej. Pri parcelah, ki mejijo na ceste, pot ali potok se ukopljejo mejniki v liniji, ki jo je zamejčila uprava tistega objekta. Uprave objektov pa morajo postavljati mejna znamenja v glavnem na (tromejnih) na mejah med sosednimi parcelami. Ako pa to ni izvršeno, se ukopljejo mejniki pol metra vstran od cestnega ali vodnega telesa. Nepravilnih mejnikov pri meritvah ne bomo upoštevali.

Okrog vsakega mejnika pripravite trdno podlago kvadratne oblike s stranico 40 cm. Ruša se odstrani, zemlja se natolče, se posuje s peskom ali obloži s kamenjem, če je pri roki in vse pobeli z apnom. Ako pa se bo izvršila signalizacija s signalnimi kartoni, se naj na mejnik položi signalni karton in se ga na vogalih obteži s kamni. Postavite signalne plošče (izdelane iz koncev desk) na žive meje, ograje, plotove in v zaraščenih predelih. Velikost plošče naj bo 40 x 40 cm in mora biti pobeljena z apnom.

Odstranite grmičevje in vse veje okrog vsakega mejnika ali plošče. Vsak mejnik ali plošča se mora videti iz zraka. Na začetek vsake parcele postavite tablico s sledečimi podatki: Priimek, očetovo ime in ime, kraj in hišna številka. N. pr. Dolinar Franca Janez, Podgora 17.

Odstranite grmičevje in vse veje okrog vsakega mejnika ali plošče. Vsak mejnik ali plošča se mora videti iz zraka. Na začetek vsake parcele postavite tablico s sledečimi podatki: Priimek, očetovo ime in ime, kraj in hišna številka. N. pr. Dolinar Franca Janez, Podgora 17.

Omožene lastnice: Priimek, očetovo ime, ime in dekl. priimek, kraj in hiš. številko. N. pr. Hribar Petra Ana, roj. Travnik, Breg 7. Če je parcela last več posetnikov, potem se k imenu vsakega posetnika pripiše tudi število njegovih deležev.

Po Uredbi o zemlj. katastru št. 38, 39, 40 se kaznuje do 10.000 din ali z 30 dni zapora oseba, ki ne izvrši zamejčenja ali če uniči geodetska znamenja ali mejnike. Pravne osebe se za ta prekršek kaznujejo do 100.000 din. Poleg kazni plača krivec tudi stroške dopolnilnega merjenja.

Pričakujemo od vseh polno razumevanje in vsa pomoč. Zavedajte se, da se mora vsak mejnik videti na fotografiji. To pa bo samo v tem primeru, če jih boste izdelali po teh navodilih. Opozorite otroke, da ne bodo uničevali signaliziranih mejnikov.

Geodetski zavod LRS
Geodetska uprava LRS

Slika 7: Skupni poziv takratnih Geodetskega zavoda LRS in Geodetske uprave LRS lastnikom za zamejčenje zemljišč za potrebe aerofotogrametrične detajlne izmere zemljišč leta 1959 v katastrskih občinah v vzhodnem delu Prekmurja (vir: Arhiv OGU Murska Sobota, 2015).

Izvajalci meritev so od vseh lastnikov pričakovali polno razumevanje in vso pomoč. Za lastnike, ki parcel ne bi zamejčili, je bila določena kazen 10.000 din ali 30 dni zapora, za pravne osebe pa 100.000 din. Poleg kazni bi kršilec moral plačati tudi stroške dopolnilnega merjenja. Glede na višino zagrožene kazni je razumna domneva, da kršilec poziva ni bilo veliko. Marsikateri že starejši lastniki zemljišč v Prekmurju se s spoštovanjem še spominjajo časov iz svoje rane mladosti, ko so njihovi starši pred novo izmero zamejčevali svoje meje na enega od opisanih načinov in jim kot otrokom strogo zabičali, da se mejnikov, oznak in signalov nikakor ne smejo niti dotakniti.

V desetletjih po 2. svetovni vojni so se podobno, a z različnimi merskimi metodami (na primer enosliskovno fotogrametrijo, tahimetrijo, ortogonalno izmero, stereo fotogrametrijo, precizno tahimetrijo), po vsem Prekmurju izvajale obsežne nove zemljiškokatastrske izmere (glej na primer Triglav, 2010). Mogoče pa lahko v tem pozivu najdemo tudi namig za nove izmere v sodobnem času?

3 SKLEP

V prispevku so opisani le nekateri od zanimivih primerkov, ki smo jih odkrili pri pospravljanju arhiva. Dela s pospravljanjem in urejanjem arhiva še nismo končali, zato nam zanimivih presenečenj kar ne zmanjka. Prav v zadnjih dneh smo v ločenem manjšem delu arhiva, ki mu soboški geodeti od nekdanj pravimo kar »bunker«, našli še nekaj izjemno zanimivega zelo starega gradiva, ki bi mu po lovsko lahko rekli kar »kapitalci«. A je treba najprej spihati prah z njega in ga podrobneje pregledati, zato bomo o tem mogoče lahko kaj več zapisali kdaj v prihodnje. Medtem pa lahko poskusite še sami pokukati v arhiv svoje geodetske uprave. Vsak dober arhiv skriva presenečenja, le poiskati jih je treba, z malo sreče pa vam lahko padejo v roke tudi sama od sebe.

Literatura in viri:

- Triglav, J. (2006). GeoDilLib – Slovenska digitalna knjižnica geodezije. *Geodetski vestnik*, 50(2), 337–345. http://www.geodetski-vestnik.com/50/2/gv50-2_337-345.pdf, pridobljeno: 23. 8. 2015.
- Triglav, J. (2009). Geodetsko-katastrski fondi Arhiva Republike Slovenije. *Geodetski vestnik*, 53(2), 347–361. http://www.geodetski-vestnik.com/53/2/gv53-2_347-361.pdf, pridobljeno: 23. 8. 2015.
- Triglav, J. (2010). Zemljiški kataster, Prekmurje in . . . jurčki. *Geodetski vestnik* 54(3), str. 567–576. http://www.geodetski-vestnik.com/54/3/gv54-3_556-576.pdf, pridobljeno: 23. 8. 2015.
- Triglav, J. (2013). »Historia magistra vitae est« (Zgodovina je učiteljica življenja). *Geodetski vestnik* 57(4), str. 807–814. http://www.geodetski-vestnik.com/images/57/4/gv57-4_mnenja1.pdf, pridobljeno: 23. 8. 2015.
- Triglav, J. (2015). Arhivi – zakladnice spomina. *Geodetski vestnik*, 59(2), 380–385.

dr. Joc Triglav, univ. dipl. inž. geod.

*Območna geodetska uprava Murska Sobota
Slomškova ulica 19, SI-9000 Murska Sobota*